

AUDIOVIZUAL JURNALISTIKADA TIL VA USLUB MASALASI INTERAKTIV TELEDASTURLARDA NUTQNING SAMARADORLIK XUSUSIYATLARI

Artikova Yulduz Akmalovna

filologiya fanlari nomzodi

*O'zJOKY, Xalqaro va audiovizual
jurnalistika kafedrasi dotsenti*

ortiqovayulduz@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur maqolada o'zaro muloqotga asoslangan interaktiv nutqi ko'rinishlarining uyg'unligida tinglashning ahamiyatli jihatlari tahlil etilgan. Turli xil qarashlarni tinglash botiniy fikrlarni oshkora namoyon bo'lishidan kelib chiqishi bo'yicha tahlillar keltirilgan. Polilogik nutq ko'rinishlari namoyon bo'ladigan interaktiv ko'rsatuvlarda nutq samaradorligi xususiyatlari bo'yicha xulosalar qilingan.

Kalit so'zlar. Kommunikant, interaktiv, ko'rsatuv, nutq, efir, muloqot, muallif, auditoriya, mulohaza, suhbat, janr.

Abstract. This article analyzes the important aspects of listening in the harmony of forms of interactive speech based on mutual communication. Analyzes are presented on the origin of listening to different views from the public manifestation of inner thoughts. Conclusions were made on the features of speech efficiency in interactive shows where polylogical speech forms are displayed.

Keywords. Communicant, interactive, show, speech, broadcast, dialogue, author, audience, reflection, conversation, genre.

Аннотация. В данной статье анализируются важные речевые аспекты интерактивных бесед основанных на взаимном общении. Представлен анализ проявлений различных взглядов в публичных выступлениях. Сделаны выводы об особенностях речевой эффективности в интерактивных шоу, где демонстрируются полилогические формы речи.

Ключевые слова. Коммуникатор, интерактив, шоу, речь, эфир, диалог, автор, аудитория, размышление, беседа, жанр.

Ikki va undan ortiq kommunikant ishtiroki bilan kechgani uchun interaktiv teleko'rsatuvlarda polilogik nutq namoyon bo'ladi. Bu ko'rinishdagi kommunikatsiya real hayotga yaqinlashgani bilan ahamiyatli bo'lib, asosan og'zaki nutqda amalga oshiriladi. Efirdagi muloqotda muallif va mutaxassislar bilan birgalikda auditoriya vakillari, tomoshabinlar ham ishtirok etishlari muloqotning sodda, tushunarli, xalqchil tarzda olib borilishiga zamin hozirlaydi. Ko'plab kommunikant qatnashadigan qaytariqli aloqa shaklidagi mulohaza bildirish imkoniyati mavjud bo'lgan ijtimoiy tarmoqlardagi suhbatlarda polilogli nutqning yozma shaklini ko'rish mumkin.

Mutaxassislar televideniyaedagi polilogik nutq namoyon bo'luvchi interaktiv teleko'rsatuvlarning janrlarini ham alohida ta'riflashadi: "An'anaviy monologik

dasturlarni dialogizatsiyalash bilan bir paytning o'zida elektron OAV ko'rsatuvlarining yangi dialogik va polilogik shakllari rivojlanib bormoqda: tok-show (u media dasturlarning katta doirasini belgilash uchun juda qulay bo'lib qoldi, ularda interaktiv o'yinlardan jiddiy, aktual muammolar muhokamasigacha o'tkazilmoqda), mashhur kishilar bilan intervyu, teledebat va telediskussiya, savol-javobli tele- va radioo'yinlar va b."¹. Demak, barcha yo'nalish va mavzulardagi interaktiv teleko'rsatuvlardagi kommunikatsiya jarayonlarini - polilogik nutq mavjud loyihalar sifatida ta'riflash mumkin.

Zamonaviy telejurnalistikada bir nechta janrlarning uyg'unligi mavjud ekan, polilogik nutqqa asoslangan interaktiv teleko'rsatuvlarda ham monologik, ham dialogik nutqlar uchrashini ta'kidlash kerak. Ular ko'rsatuv tarkibidagi lavhalar shaklida dasturdan o'rin oladi. Loyiha jarayonida efirga beriladigan reportaj, blits-intervyu, suhbatlarda nutq almashinuvining uyg'unligi namoyon bo'ladi. Ko'rsatuvning asosini tashkil etadigan ssenariy ham turli nutqiy o'zgarishlarni o'zida jamlaydi. Masalan, boshlovchining salomlashuvi hamda ko'rsatuv mavzusini e'lon qilinishi - monologik nutqqa misol bo'lsa, respondentlar bilan o'zaro suhbat - dialogni namoyon qilib, studiyada kechadigan bahs, munozara, debatlar jarayoni- polilogik nutq sifatida ta'riflanadi. Ya'ni, zamonaviy interaktiv telejurnalistika amaliyotida sof janrlar uchramas ekan, ularda barcha nutq ko'rinishlarining uyg'unligi mavjudligini kuzatish mumkin.

Interaktiv dasturlarda tomoshabinlarni ekran oldidan uzoqlashmaslikni ta'minlash uchun turli janrdagi lavhalar beriladi. Bu dastur ko'rimsililiginii orttirishda, nutq ko'rinishlarining almashinuvida o'ziga xoslik bag'ishlaydi. Ya'ni, nutqiy xilma-xillik teleko'rsatuvlarning samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Nutqiy almashinuvni ta'minlash uchun radioda erkak va ayol boshlovchilar tandemida eshittirish olib borilishi kuzatiladi. Teledastur boshlovchiligini dialog shaklida tayyorlanishi uning qiziqarliligini oshirishi ma'lum. Masalan, o'zbek televideniyesida o'ziga xos maktab bo'lib shakllangan "Assalom, O'zbekiston!" telejurnalini doimo ayol va erkak boshlovchilar olib borishgan. Ko'rsatuv suhbat, dialog shaklda tuzilgan. So'nggi yillari ma'rifiy ko'ngilochar dasturlardagi bunday an'ana yangiliklar blokida ham qo'llanilmoqda. Odatda yangiliklar dasturi bitta boshlovchi tomonidan monologik

¹ Бакиева Г.Х., Тешабаева. Д.М. Оммавий ахборот воситалари тили. Т.:2019 . 108- 6.

shaklda olib borilsa-da, “Yoshlar” telekanlida efirga uzatiladigan “Yangi davr” dasturiga o‘ziga xoslik bag‘ishlash uchun erkak va ayol boshlovchilardan iborat dialogik tandemni kiritishgan. Ya’ni, mazkur loyiha uchun boshlovchilar ko‘rinishi, studiyaning dizayni kabi tomoshabinni o‘ziga jalb qilish usullari qatorida - bir nechta kommunikantlarning o‘zaro suhbatini, ularning ovozlarning turlicha bo‘lishini ta’minlaydigan - boshlovchilar dialogi tashkil etildi.

Monologik nutq ma’lum bir qisqa axborotni aniq va lo‘nda qabul qilinishiga yordam bersa, dialogik nutqdagi intonatsiya, his-hayajon kabi xususiyatlar ma’lumotni hissiy qabul qilinishini yaxshilaydi. Polilogik nutq esa, axborotni real hayotiy tarzda yetkazilishi uchun xizmat qiladi. Tarixiy evolyutsion taraqqiyotda insoniyat jamoaviy yashash orqali o‘zini himoyalab kelgan. Ya’ni, odamlarning nutqi, ovozi, shovqini - hayotiy reallikning aksidir. Bahs, munozara shaklidagi polilogik nutqning hayotiyliigi ham uning ana shunday jonli jozibasini tashkil etadi. Kundalik hayotda - nutq ko‘rinishlari, suhbatdoshlar o‘zgaradi. Bir nechta kommunikatsiya subyekti ishtirok etadigan, munozaraga boy bo‘lgan interaktiv teledasturlarda bahs, o‘yin shakllarini ko‘rish mumkin. Odatdagi suhbatda muloqot shakllari o‘zgarib turgani kabi, interaktiv teledasturlarda nutq ko‘rinishlari almashib turadi. Monologdan dialogga, mavzu muhokamasiga kelganda esa - polilogik nutqqa o‘tiladi. Polilogik nutqqa teletomoshabinning tabiiy fiziologik ehtiyoji mavjud. Shu bilan birga, u yoki bu nutq ko‘rinishlarining almashinib turishi axborotni yaxshi qabul qilinishi uchun xizmat qiladi. Aynan shu xususiyatdan kelib chiqib, “Yangi davr” informatsion dasturini ta’sirchanligini oshirish uchun bitta boshlovchi o‘rniga ikkita boshlovchi faoliyati yo‘lga qo‘yildi.

Interaktiv teleko‘rsatuvlarda fikr, g‘oya, qarashlar ifodalanadi. Muammo turli rakursdan tahlil qilinadi. Muloqot shaklidagi nutq turli ijtimoiy qatlamlarga mansub bo‘lgan kommunikatsiya subyektlarining o‘zaro fikr almashinuvini shakllantiradi. Monologik nutq shaklidagi an’anaviy jurnalistikada mavjud bo‘lmagan dialogik janrdagi interaktiv teleko‘rsatuvlarda bir- biriga qarshi bo‘lgan fikrlar paydo bo‘ladi. Masala yechimi turli hil qarashlarni tinglash, botiniy fikrlarni oshkora namoyon bo‘lishidan kelib chiqadi. Monologik axborot uzatishda nutqiy muloqot bo‘lmagani uchun passiv qabul qiluvchi bo‘lgan auditoriyaning fikri namoyon bo‘lmaydi. Bir taraf - boshqa tarafni fikrini tinglashi, boshqacha qarashlar borligini qabul qilishida muhim psixologik, ijtimoiy jarayon vujudga keladi. Qarshi tarafni tinglash, boshqalarning o‘z

haqiqatlari borligini anglash jarayoni sodir bo'radi. Jamiyatdagi taraqqiyot - muxolif e'tiqod mavjudligini qabul qilishdan boshlanadi. Bunda muloqot turli xil qutblarni birlashtiruvchi nuqtaga aylanadi. Turli xil manfaatlar, qarashlar bir- biriga yaqinlashadi, mavzu va masalaning mo'tadil, xolis yechimiga kelishiladi. Auditoriyaga xolis yechimni qabul qilishi uchun suhbatga kirishish imkoniyati yaratiladi. Nutq - fikr ifodalash vositasiga aylanadi. Monologik nutqqa asoslangan an'anaviy jurnalistikada dialog, kompromis mavjud bo'lmagani uchun, uzoq yillar davomida odamlar media orqali suhbatlashish imkoniyatidan mahrum bo'lishgan. Ijtimoiy tarmoqlar hamda interaktiv teleko'rsatuvlarda fikrni ifodalash imkoniyatiga ko'pchilik tayyor emasligi - u yerdagi nutqiy muvozanatning buzilishida ko'rinadi. Asosan boshqacha qarashlarni qabul qilmaslik, o'zgacha g'oya, e'tiqodlarni tan olmaslik, o'zgalarning fikrlarini hurmat qilmaslik natijasida dialog paytida o'zaro bir-birini tinglamaslik holatlari, kommunikantlarning bir vaqtning o'zida gapirishlari, nutq madaniyatiga rioya qilmasligi vujudga keladi. Xususiy telekanallar tomoshabin diqqatini jalb qilish maqsadida shov-shuv hosil qilib, ziddiyatli vaziyatni kuchaytirishga intilishadi. Tok-shoulardagi qarama-qarshi fikr bildirish haqiqatga intilish, obyektivlikni izlash bo'lmay - tinglash madaniyatini mavjudmasligidan hosil bo'radi.

Monologik nutqda auditoriya tinglaydi, axborotni qabul qiladi. Dialogda fikr bildirish bilan birga, qarshi tarafni tinglay bilish ham nutq madaniyatining asosidir. Chunki boshqa fikrni, o'zgacha qarashlarni qabul qilish suhbatdoshni tinglashdan boshlanadi. Dialog paytida mo'tadil suhbat qurish uchun o'z vaqtida sukut saqlay bilish muhim. Intervyu paytida jurnalist savol beruvchi, respondent javob beruvchi bo'radi. Polilogik nutqqa asoslangan interaktiv teleko'rsatuvlarda bir nechta kommunikantlarning nutqlari mujassam bo'lgani uchun efirdagi nutqiy madaniyat uchun o'zaro hurmatni saqlay bilish muhim. Jamiyatdagi taraqqiyot turli xil qarashlarning mavjudligi, turli fikrlarning uyg'unligi bilan kechadi. Ular bir- birini inkor qilmay, o'zaro to'ldiradi. Boshqacha qarashlarni qabul qilish esa - ularni tinglashdan boshlanadi. Suhbatdoshni tinglash madaniyati o'zining e'tiqodidan voz kechish bo'lmay - o'zga odamning qarashlarini qabul qilishga asoslanadi. Turli xil qarashlarning bitta platformada namoyon bo'lishiga saylovoldi tok-shoularni misol qilish mumkin. Tomoshabin bir vaqtning o'zida bir nechta raqiblarning nutqini tinglashi, ularning qarashlarini tahlil qilish imkoniyatiga ega bo'radi. Bunda raqib tarafning suhbat o'zaro hurmat va madaniyatga asoslanishi talab etiladi. Nutqni

anglash uchun kimdir soʻzlasa, boshqa taraf uni tinglashi kerak. Bunda suhbatdoshni, respondentni tinglash dialogni tashkil qilishning asoslaridan biridir. Zamonaviy mediada kommunikatsiya subyektlarining oʻzaro hurmat qilishni oʻrganishi dolzarb muammodir. Interaktiv telejurnalistika qatori ijtimoiy tarmoqlar uchun ham bu muammo nihoyatda aktualdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Bakiyeva G.X., Teshabayeva. D.M. Ommaviy axborot vositalari tili. T.: 2019.
2. Toshaliyev I.Abdusattarov R. Ommaviy axborotning tili va uslubi. Oʻquv qoʻllanma. T.: ZAR QALAM., 2006 -55 b
3. Халимова Р.Р. Технологии нейролингвистического программирования в рекламе. Вестник Башкирского университета. 2009. Т. 14. №2 Раздел филология и искусствоведение. С. 482 -485.
<https://cyberleninka.ru/article/n/tehnologii-neyrolingvisticheskogo-programmirovaniya-v-reklame/viewer>
4. Koʻngʻurov R, Begmatov B.E, Tojiyev E. Nutq madaniyati va uslubiyat asoslari.T.: Oʻqituvchi. 1992.- 33 b

